

УДК 323.1:1:316.3

М.Ю.МАКСИМЕНЮК (асистент кафедри менеджменту організацій)
Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя
marina.maximenuk@gmail.com

**ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ І РЕГІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЯК
ФАКТОР РОЗВИТКУ ПОЛІЕТНІЧНОГО, ПОЛІКУЛЬТУРНОГО І
ПОЛІКОНФЕСІЙНОГО СОЦІУМУ**

В статті дається аналіз сутності поліетнічного соціуму, що характеризується поліетнічністю, полікультурністю, поліконфесійністю, що породжує його конфліктний характер і сприяє розгортанню етнонаціональних конфліктів; поліетнічний соціум розглядається як складний, багатовимірний феномен, універсальна форма організації соціального простору; обґрунтовуються специфічні чинники й умови функціонування етнонаціональних та регіональних груп у поліетнічному соціумі та формування відносин між ними, що породжують етнонаціональні конфлікти.

Ключові слова: етнонаціональні відносини, регіональні відносини, поліетнічний соціум, полікультурний соціум, поліконфесійний соціум, етнонаціональні конфлікти, дискурс поліетнічного соціуму

Постановка проблеми

Сучасний соціум, як соціальна реальність, характеризується поліетнічністю, полікультурністю, а також поліконфесійністю в межах окремих держав, кордони яких сформувалися ще у XIX – XX століттях. Цьому немалою мірою сприяє розширення міжрегіональних та міждержавних міграційних процесів, наслідками яких є не тільки зміни у етнічному складі певних регіонів і навіть держав, але й формування субетнічних утворень, які часом змінюють баланс етнокультурних відносин та стереотипів, який формувався не одне десятиріччя. Як наслідок цих процесів, і це підтверджує світова й вітчизняна практика початку XXI століття, майже на двох третинах земної кулі (Європа, Азія, Африка) виникає непроста ситуація, яка часом набуває конфліктного характеру. Зрозуміло, що генеза та перебіг цих колізій у площині етнонаціональних відносин, зважаючи на особливості конкретного суспільства й державного устрою, у кожному окремому випадку відрізняються, й часом, доволі суттєво, але у головному вони зберігають деякі тенденції, які доцільно узагальнити у площині соціально-філософського аналізу.

Актуальність дослідження

То ж актуальність теми дослідження етнонаціональних й регіональних відносин як фактору розвитку поліетнічного, полікультурного, поліконфесійного соціуму у контексті сучасних тенденцій та осмислення етнонаціональних й регіональних процесів на тлі соціально-політичного розвитку України належить до найбільш актуальних та малодосліджених соціально-філософських проблем. Саме в цьому ключі й формулюються наші докази актуальності обраної проблеми та напряду дослідження. *По-перше*, незважаючи на те, що проблематика етнонаціональних та

регіональних відносин розробляється соціально-філософською галуззю науки вже досить давно, але динаміка розвитку сучасного світу, процеси, що відбуваються в ньому, і пов'язана з цим трансформація науково-філософських дискурсів з найрізноманітнішої проблематики дозволяють розглядати численні проблеми в інших площинах та ракурсах. То ж, існує реальна можливість поглиблювати і розширювати філософський аналіз цих явищ. *По-друге*, актуальність дослідження зумовлена динамікою етнонаціональних й регіональних процесів сучасності, які відбуваються у якісно нових умовах, пов'язаних з глобалізацією, регіоналізацією, інформатизацією. Етнос і нація, як і будь-які інші системи, базуються на новому типі комунікації, яка набуває значних змін, у контексті яких відбувається зіткнення традиційних, історично усталених й сучасних «глобалізованих» норм та цінностей, що часом приводить до створення етнонаціональних або міжрегіональних конфліктних ситуацій. Відбуваються зміни і у самій державі. Зокрема, пришвидшується поліетнізація нещодавніх держав-націй, у результаті чого суперечливий взаємозв'язок між етнічним націоналізмом, поліетнічною державою і процесами глобалізації виходить на передній план, що й доволі часто спричиняє колізії етнонаціонального та/або регіонального характеру. *По-третє*, у сучасних умовах протиріччя між глобалізаційними тенденціями й процесами й етнічна ієрархія, яка зберігається впродовж століть, призводить до переформатування етнонаціональних та регіональних відносин, у результаті чого можна прогнозувати у майбутньому наростання суперечностей й навіть розкол деяких поліетнічних та регіональних спільностей, які сьогодні співіснують у межах єдиних держав. *По-четверте*, актуальність дослідження викликана зростанням у багатьох країнах світу проблем, пов'язаних зі зростанням етнічних міграцій, балансуванням поліетнічних держав між політикою мультикультуралізму чи монокультуралізму. У той же час побудувати громадянську поліетнічну спільноту в будь-якій державі поки що не вдалося, а сучасна етнокультурна і демографічна політика більшості держав робить досягнення цієї мети досить проблематичним. Тому актуальним у практичній площині є вироблення державою збалансованої етнонаціональної та регіональної політики, а у площині соціально-філософській – актуальним є опрацювання поняттєвого апарату й механізмів цих відносин, розглянутих в аспекті соціальних практик суспільства та його окремих груп. *По-п'яте*, актуальність дослідження пов'язана з тим, що у світі, у тому числі й в Україні, продовжується процес націєбудівництва, оскільки виникають нові, або трансформуються вже існуючі етнополітичні або регіонально-політичні утворення, які потребують певного статусу, етнополітична проблематика продовжує відігравати важливу роль у якості індикатора суперечностей між державами у поглядах на права людини і державний суверенітет. І це не випадково, адже феномен поліетнічного соціуму стає динамічним, змінним, залежним від великої кількості різноманітних чинників. *По-шосте*, необхідність осмислення етнонаціональних процесів в умовах становлення інформаційно-культурної

єдності світової спільноти та подолання етнонаціональних та регіональних конфліктних ситуацій вимагає реконструкції теоретичних напрацювань відносно формування парадигми побудови етнонаціональних й регіональних відносин й вимагає урахування історико-філософської рецепції та реконструкції теоретичних надбань про поліетнічний соціум взагалі. Особливо це стосується суспільств, що модернізуються, які відроджують свою державність, процес становлення яких пов'язаний з необхідністю забезпечення стабільності поліетнічного соціуму в сучасних умовах.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями

Стаття виконана відповідно до цільової програми науково-дослідної роботи «Україна в контексті глобалізаційних вимірів сучасності: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри» (№ 0109U000653) 2009-2011pp.) та НДР «Філософія цивілізаційного розвитку України в глобальному вимірі» (0111U010481) (2012-2014pp.), планів науково-дослідної роботи кафедри менеджменту організацій Запорізької державної інженерної академії, де авторкою розробляється розділ «Етнонаціональні та регіональні відносини в сучасній Україні».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення наукових джерел, у яких досліджуються різні аспекти етнонаціональних та регіональних відносин, дає підставу для виокремлення декількох груп досліджень. Першу групу репрезентують класичні твори М. Вебера, П. Сорокіна, Е. Гуссерля, Е. Гідденса, П. Бурдьє, П. Штомпки, які, з різних точок зору, розглядають зміст та структуру соціуму, включаючи його етнічний сегмент, другу – праці сучасних дослідників проблем міжетнічної взаємодії, серед яких слід, насамперед, назвати теорію соціальної ідентичності Г. Теджфела, концепцію етнічних границь Ф. Барта, теорію етнічної конкуренції й етнічного розподілу праці С. Ользака. До останніх також можна, певною мірою, віднести роботи У.Альтерматта, Ю. Арутюняна, Ю. Бромлея, Р. Брубейкера, У. Кимлічки, А.Лейпхарта, Дж.Ротшильда, Е.Сміта, Д.Хелда, К.Хюбнера та інших дослідників, в яких розглядаються концептуальні питання побудови етнонаціональної політики та умови подолання етнонаціональних конфліктів. Окремо слід виділити праці вітчизняних класиків, у яких вони започаткували обговорення теоретико-методологічних, а також предметно-практичних питань філософії української етнополітики (О.Бочковський, В.Вінниченко, М.Грушевський, С.Дністрянський, М.Драгоманов, В.Липинський, І.Лисяк-Рудницький, М.Міхновський, В.Старосольський, С.Томашівський, І.Франко).

Сучасні вітчизняні автори (О.Антонюк, В.Андрущенко, В.Воронкова, В.Євтух, О.Картунов, Ю.Калиновський, О.Куць, О.Майборода, О.Маруховська, Л.Нагорна, Л.Півнева) з урахуванням міжнародного й вітчизняного досвіду, історичних уроків розвитку українського суспільства спрямовують свої зусилля на вивчення розвитку поліетнічного соціуму в Україні у контексті сучасних цивілізаційних тенденцій. Окрему групу

джерел складають роботи авторів, які переосмислюють концептуальні питання політичних і філософських підходів до трактування особливостей етнонаціонального процесу, що містяться в законодавчій базі, створеній з метою регулювання етнонаціональних відносин в Україні (О.Антонюк, М.Вавринчук, Ю.Римаренко, С.Римаренко, М.Шульга), а також витоків етнонаціональних та регіональних конфліктів у контексті етнонаціонального фактору становлення українського поліетнічного соціуму (І.Варзар, М.Вівчарик, С.Грабовський, В.Горбатенко, І.Дзюба, А.Кіссе, І.Кресіна, В.Котигоренко, В.Кремінь, М.Пірен, Л.Шкляр). Не можна, нарешті, оминати групу праць, які презентують дослідження з прав людини, прав національних та етнічних меншин і корінних народів (Є.Захаров, В.Карташкін, В.Кряжков, О.Куць, О.Лукашева, А.Мартиненко, С.Пунжин, В.Пустогаров, М.Смислов, Р.Тузмухамедов, М.Якемчук), інших проблем етнічних меншин в Україні (І.Мигович, П. Надолішній, М.Панчук, М.Товт, Р.Чілачава та ін.). Але, незважаючи на цінний теоретичний доробок та накопичений емпіричний матеріал, етнонаціональні та регіональні відносини в контексті функціонування поліетнічного соціуму в умовах українського транзитивного суспільства, як самостійний, складноорганізований об'єкт у соціально-філософському плані системно не досліджувалися. Не відповідають сучасності спроби визначення їхніх характеристик та структури, місця й ролі у розвитку поліетнічного соціуму в цілому, відсутній структурний аналіз змін, які відбуваються у етнонаціональних та регіональних відносинах в українському суспільстві. Отже, об'єктивною є необхідність подальшої наукової розробки зазначених проблем етнонаціональних та регіональних відносин з урахуванням специфіки системних трансформацій вітчизняного соціально-культурного простору, що, зокрема, й зумовило вибір теми, мету і завдання наукового дослідження.

Метою статті є дослідження етнонаціональних та регіональних відносин з урахуванням тенденцій розвитку поліетнічного соціуму в умовах сучасних глобалізаційних тенденцій.

Виходячи з мети дослідження поставлені такі завдання:

- здійснити соціально-філософський аналіз наукових підходів до вивчення етнонаціональних та регіональних відносин у площині поліетнічного соціуму;
- опрацювати світоглядно-методологічні засади аналізу типології етнонаціональних та регіональних відносин в сучасну епоху, ролі й місця етнонаціональних та регіональних відносин як рушійної сили розвитку поліетнічного соціуму;
- уточнити наукові підходи до аналізу ролі й місця етнічних та регіональних груп у контексті розвитку сучасного поліетнічного соціуму;

Методологічне або загальнонаукове значення

Методологічна основа дослідження зумовлюється проблематикою поставлених завдань, об'єкта і предмета соціально-філософського аналізу, характером і джерелами отримання необхідної інформації, положеннями про

те, що наукове опрацювання етнонаціональних та регіональних відносин визначається підходами, які спираються на принципи об'єктивності та цілісності, а також на комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволяє, на думку дисертанта, забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Провідною в дисертаційній роботі виступає теорія та метод дискурс-аналізу, методи компаративного аналізу, структурний, структурно-функціональний, системний.

Головною гіпотезою дослідження є припущення щодо існування закономірної взаємозалежності між трьома змінними в етнонаціональному та регіональному організмі суспільства й держави - між технологічним потенціалом країни, якістю культурних та національних регуляторів і внутрішньою стійкістю етнонаціональної та регіональної системи. Саме на підставі балансу зазначених складових можливе вирішення етнонаціональних та регіональних непорозумінь на основі пошуку партнерства між владою, бізнесом, державою, громадськістю, профспілками, які є основними суб'єктами поліетнічного соціуму і можуть сприяти упровадженню *громадянської нації*, завдяки якій титульні етноси з більш розвинутою економікою можуть сприяти виробленню ефективних механізмів регуляції і саморегуляції соціуму на основі гармонізації етнонаціональних й регіональних відносин.

Наукова новизна наукового дослідження впливає із здійснення комплексного соціально-філософського аналізу етнонаціональних та регіональних відносин у площині поліетнічного соціуму як системно організованого соціального феномену. *Вперше* визначено сутнісні характеристики змісту, ролі та місця етнонаціональних й регіональних відносин у площині поліетнічного соціуму, який розглядається як складний, багатовимірний феномен, універсальна форма організації соціального простору, у якому реалізується предметне буття людей, об'єднаних у певні етнонаціональні та регіональні спільності; виділено й проаналізовано специфічні чинники й умови функціонування етнонаціональних та регіональних груп у поліетнічному соціумі та формування відносин між ними (природно-ресурсні, історичні, економічні, політичні, соціокультурні, ментальні та ін.).

Викладення основного матеріалу

Сучасні етнополітичні і етнокультурні тенденції викликають постійні зміни в розумінні й науковому опрацюванні сутності та характеру національних процесів та відносин. Незважаючи на процеси глобалізації, які все активніше охоплюють практично усі держави світу, перетворюючи спроби самоізоляції на анахронізм, все ж слід констатувати, що етнічність продовжує залишатися істотною характеристикою сучасного суспільства, який би соціум ми не розглядали. Тим більше, в умовах соціуму поліетнічного зростає усвідомлення громадської значущості етнічного чинника є умовою постійної наукової актуальності цієї проблематики, яку,

на нашу думку, слід розв'язувати не тільки в площині окремої науки – політології, соціології, соціальної психології, етнографії тощо, а й на підставі узгоджених “правил гри”, тобто універсального підходу, який би уможлиблював узгоджене, комплексне використання методів, притаманних усім цим галузям суспільствознавства. В якості оптимального механізму вироблення такого підходу ми вбачаємо соціально-філософський дискурс.

Відмітимо, що за останніми за часом визначеннями [1] дискурс (від французького *discours* — промова, виступ, слова) — у широкому сенсі виступає як “складна єдність мовної практики і екстралінгвальних факторів” (значима поведінка, яка маніфестується у доступних почуттєвому сприйняттю формах), тобто дає уявлення про учасників комунікації, їхні установки і цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення. Дискурсивне ж мислення трактується як форма розумової стратегії, в якій відбувається послідовний перебір різних варіантів рішення задачі, найчастіше на основі зв'язного логічного міркування, де кожен подальший крок обумовлений результатом попереднього [2] За тими ж джерелами свій суто філософський зміст поняття дискурсу одержало, зокрема, завдяки відомій роботі Мішеля Фуко “Слова і речі” [3]. Дискурс розуміється ним як складна сукупність мовних практик, що беруть участь у формуванні уявлень про той об'єкт, що вони припускають. Фуко трактує дискурс як інструмент пізнання, який репрезентує нетрадиційний підхід до аналізу культури. У зв'язку з цим виникає проблема аналізу дискурсивної події у контексті позамовних умов виникнення дискурсу — економічних, політичних та інших, що сприяли, його появу. Таким чином, аналіз дискурсу представляє собою міждисциплінарну область знання, яка переростає межі опрацювання об'єкту пізнання, характерні для кожної окремої галузі знань. Тим більше, що Юрген Габермас досить влучно зауважував, що у соціальному пізнанні недоречно казати про абсолютну несумісність двох аспектів самотематизації суб'єкта, що пізнає [4]. Саме у цьому ключі ми вважаємо за доцільне трактувати своє бачення наукового опрацювання етнонаціональних та регіональних відносин як фактору суспільно-політичного розвитку України, й, перш за все, розуміння феномену поліетнічного соціуму, який, на нашу думку, відтворює сутність українства як такого. Адже соціум, за визначенням міжнародного енциклопедичного словника, - це велика усталена соціальна спільність, яка характеризується єдністю (однаковістю – М.М.) умов життєдіяльності людей у певних суттєвих сенсах, й, внаслідок цього, спільністю культурних [5]. Вважаючи на історичне минуле України, ми можемо, з одного боку, констатувати єдність історичного коріння українського народу, а з іншого, її роздрібненість впродовж великого історичного проміжку внаслідок підпорядкування різним державам – Росії, Польщі, Румунії, Австро-Угорщині.

Усе це, кінець-кінцем, призводило до процесів, які обумовлювали формування поліетнічного українського соціуму, який на регіональному рівні, бодай частково, сприймав мовні та культурні особливості титульних націй, убирав у себе закономірні для цих націй-держав закономірності

соціально-економічного та політичного устрою. Про все це згадували, зокрема, польські дослідники, які вивчали особливості субетносу Галичини в часи, коли вона була автономією Польщі. Розуміючи цю неоднозначну ситуацію, до головних перспективних політичних завдань українства ще М.П. Драгоманов відносив усвідомлення національної єдності українців, поділених між різними державними утвореннями. На його думку нації — необхідні елементи суспільної організації людства: “Людство є лиш сукупність націй”. Але попри визнання важливості національного у цій організації Михайло Драгоманов відкидав “націоналізм, ... котрий сам себе виразно протиставляє людськості, або космополітизмові... космополітизм в ідеях і цілях, національність в ґрунті й формах...” Примат громад, які М. Драгоманов вважав своєрідними цеглинками суспільства, уплинув на його прихильність до засад федералізму: федеративна спілка вільних самоврядних громад, на його думку, має переваги порівняно з унітарною державою, оскільки створює передумови для вищого ступеня людської свободи. Зауважимо, що ці роздуми видатного українського мислителя, який, до речі, мав нагоду ознайомитися з буттям моно- й поліетнічних соціумів, перебуваючи на теренах різних держав, можна вважати певною предтечею соціально-філософського дискурсу розвитку поліетнічного соціуму, який доцільно розглядати, як аналіз сукупності етнічного розмаїття, що усвідомлюється індивідами й відбивається в їхній свідомості, ціннісних орієнтаціях та взаємодії з іншими етносами. Тому, за логікою вирішення завдань наукового дослідження, доцільно здійснити, на підставі наукових джерел та власних висновків, пристосування закономірностей соціально-філософського дискурсу до об’єкту й предмету дослідження – тобто до поліетнічного соціуму.

За такою моделлю мислення дискурс поліетнічного соціуму предстає, принаймні, як вербально артикульована форма об’єктивації змісту поліетнічного соціуму як складного соціального феномена, що регулюється певним типом раціональності, який домінує у тій чи іншій соціокультурній традиції. Але, за висловом Ю. Габермаса [6] раціональне конструювання, зазвичай, пов’язане з програмою реформування свідомості, однак воно орієнтоване на анонімну систему правил поведінки й не завжди співвідноситься з цілим. Дійсно, якщо соціум регулюється “певним типом раціональності”, то поліетнічний соціум досить часто представ, скоріше, як певна угода в площині правил поведінки людей, які у цьому соціумі здійснюють свої соціальні практики, не завжди, при цьому, артикульючи свою етнонаціональну та регіональну ідентичність, менталітет, щоб не протиставляти себе оточуючому світові. В площині соціально-філософського дискурсу поліетнічний соціум виступає як сукупність когнітивних та ціннісних значень, що є основою етнонаціональної культури суспільства, а також охоплює основні форми комунікативної активності нації, її рефлексію

щодо національного світу та ролі у ньому окремої людини, а також етнічних та регіональних спільностей. Соціально-філософський дискурс поліетнічного соціуму враховує також особливості мови, яка виступає в якості символів національних ідентичностей, позицій і статусів, мовний контроль яких здійснюється за допомогою певних форм і символів.

Таким чином, соціально-філософський дискурс національного буття та пов'язаних з ним процесів завжди наповнений поняттями, ідеями, роздумами, забезпечує контроль над свідомістю, а, отже, над варіантами вибору у певній ситуації. Методологія аналізу етнонаціональних та регіональних відносин здійснює свого роду переосмислення соціально-філософського дискурсу етнонаціонального та регіонального у поліетнічному соціумі. Домінантною тенденцією аналізу соціально-філософського дискурсу етнонаціональних відносин та процесів у другій половині XX століття є тенденція інтеграції різних аспектів дискурсу. Теорія дискурсу оформлюється на перехрещенні філософії, семіотики, лінгвістики у сучасних їх версіях – соціології знання, когнітивної антропології, етноконфліктології, які, за словами В.П. Бежа [7] досліджують соціальне явище «як єдине ціле, як складний і суперечливий соціальний організм». У зв'язку з підвищеною увагою соціальної філософії до проблем вербальної реальності поняття «соціально-філософський дискурс» отримує свого роду ренесанс значущості про об'єкт дослідження. Так, наприклад, у оцінці Фуко аналітика дискурсу конституюється як один із фундаментальних пріоритетів його творчості, умови функціонування специфічних дискурсивних практик [8].

Власне, у Мішеля Фуко предметом «археології знання» виступає не автор, не лінгвістичний код, не читач чи індивідуальний текст, а обмежений набір текстів про «дещо», які створюють регламентований дискурс. Розвиваючи цю ідею, Фуко фіксує наступні типи можливих трансформацій предмета дослідження: 1) деривації (внутрішньодискурсивні залежності), тобто трансформації, пов'язані з адаптацією чи виключенням тих чи інших понять, їх узагальнення; 2) мутації (міждискурсивні залежності), тобто трансформації позиції суб'єкта, мови чи відповідної предметності (зміщення меж об'єкта); 3) редистрибуції (позадискурсивні трансформації), тобто зовнішні по відношенню до дискурсу, але не індиферентні для його еволюції соціокультурні процеси. Отже, на нашу думку, в сучасних умовах соціум, який слід розуміти як особливу соціальну реальність, яка включає до себе соціальні зв'язки та взаємозв'язки, соціальні дії, взаємодії та відносини, окремих осіб та їх різноманітні об'єднання, соціальні інститути та організації, культуру, соціальні цінності і норми, соціальне регулювання і т. і. [9], представляє собою складний, багатоаспектний феномен, вивчення якого (як в цілому, так і в окремих аспектах) потребує саме дискурсу, який є, за словами Т.А. Ван Дейка [10] «істотною складовою соціокультурної взаємодії». Саме під такою соціокультурною взаємодією ми розуміємо

взаємодію різних галузей суспільствознавства, які опрацьовують поняття соціуму та його складових, до яких і належить поліетнічний соціум. У контексті соціально-філософського дискурсу *поліетнічний соціум* являє собою такий тип соціуму, що описує якісну своєрідність суспільства, його закони, соціальні ідеали, генезис і розвиток, долі і перспективи, логіку соціальних процесів етнонаціонального організму.

Домінантною характеристикою етнонаціонального соціуму як сукупності соціально-культурних ідей та цінностей є встановлення орієнтирів людської діяльності, в основі яких етнічна культура як система ціннісно-культурних традицій, яка базується на етнічних маркерах, усвідомлюється представниками певних людських спільнот як атрибут їх життєдіяльності, що передбачає їх підтримку й розвиток. Ера пріоритету етноцентричних держав проходить, поступаючись країнам поліцентричним, не говорячи про чисельні міжнародні альянси (зокрема, транснаціональні корпорації), й супроводжується повсюдним перемішуванням рас і народів (наприклад, шляхом міжнаціональних і міжрасових браків). Особливе місце у проблематиці сучасного поліетнічного соціуму посідають етнонаціональні та регіональні відносини, в основі яких лежить прагнення будь-якого етносу до самозбереження в умовах розвитку поліетнічності країн, населення яких складається із більше, ніж двох конституційованих етнічних спільнот. Поліетнічний соціум як соціальний феномен, який породжує безліч етнонаціональних колізій, є характерним для багатонаціональних держав, які розвиваються в умовах культурної глобалізації, високого рівня міграційних процесів, розвитку культурно-інформаційного простору, нового етапу поширення Інтернету в умовах глобалізації.

Глобальний світ справді є глобальним у розумінні об'єктивної взаємозалежності народів, нарощування єдиних, наскрізних, транснаціональних вимірів і просторів, переплетіння їхніх історій, зростання впливу зовнішніх (екзогенних) факторів на національний і культурний розвиток, поступового формування мультикультурного простору. Ще Е. Гідденс [11] відзначав, що виникнення ознак глобалізації й розвиток цього процесу тісно пов'язаний з розвитком сучасного соціуму й моделей держав-націй, що рефлексивно реагують на історичні події. Отже, поліетнічний соціум – це соціальний феномен (такий, що опрацьовується у чуттєвому досвіді – М.М.), що охоплює всі сфери життя людини і суспільства, людини і природи, людини і людини, соціум, що складається з різноманітних етнічних спільнот, котрі співіснують й взаємодіють у межах єдиного етнополітичного організму, коли навіть малочисельним групам у рамках етнополітичного організму створені умови для розвитку своїх культур. Основні процеси у поліетнічному соціумі розвиваються на всіх рівнях: локальному, регіональному, національному, субнаціональному, глобальному. Поняття “поліетнічного соціуму” як складного соціального феномена

детерміновано також розвитком міграційних процесів, пов'язаних з багатоманітністю культур, глобалізацією економіки і культури, що визначаються економічними, культурними, інформаційними потоками – мовним, етнокультурним, регіональним плюралізмом, культурним розмаїттям сучасного полікультурного суспільства.

Поліетнічний соціум, як свідчать дані політології, психології, соціології, тісно пов'язаний з різними відмінностями – етнокультурними, етнічними, релігійними, мовними, природно-історичними, – які впливають на різні сфери існування людини; це соціум, у якому проживають представники різного етнічного походження, які сформувалися як структуровані спільноти – компоненти етнонаціональної структури суспільства. Поліетнічний соціум як соціальний феномен проявляється в культурному розмаїтті інформації, споживанні масової продукції, появі феномена „культурного громадянства”, формуванні геокультурних ареалів. Адже, ще Т. Парсонс [12], дійшов висновку: якщо суспільства рухаються по загальному еволюційному шляху, то вони стають усе більш схожими між собою. Але “Етнічні культури при синхронному їх порівнянні мають різні рівні розвиненості. Чим вище рівень культури, тим стійкіша вона і здатна асимілювати тільки те, що корисно для неї. Отже, враховуючи розглянуті вище риси поліетнічного соціуму та протиріччя, які існують у науковому середовищі при опрацюванні його сутності, слід зазначити, що вихідна передумова його існування тобто “поліетнічність”, виступає однією з нових тенденцій в умовах розвитку сучасного світу, переходу до більш гетерогенного, диференційованого соціуму. У високорозвинених країнах поліетнічний соціум все більше сегментується, відмінності, які раніше вважалися незначними, набувають сьогодні великого політичного і культурного розмаїття. З одного боку, у новій соціальній структурі збільшуються можливості у виборі культурної самоідентифікації і самореалізації особистості, а з іншого – росте спротив цим процесам з боку титульних етносів, які зосереджують у своїх руках економічні й політичні важелі впливу на суспільство та його складові.

Цим же шляхом, вважаючи на глобалізаційні процеси, йдуть й країни, стан яких характеризується терміном “транзитивність”. Але практика низки таких країн (Югославія, Чехословаччина, Радянський Союз) свідчить, що сутність поліетнічного соціуму тут дещо змінюється й містить у собі більше ризиків. І все ж таки зауважимо, що для сучасного поліетнічного соціуму (у його узагальненому розумінні) характерними є: 1) регіональний плюралізм; 2) культурний плюралізм; 3) релігійний плюралізм. Сьогодні соціуми стали настільки різноманітними, що людство живе у різних вимірах і світах, які частково співпадають і співпрацюють, частково існують паралельно, частково – навіть не стикаються і не пересікаються, а, частково, конфліктують між собою. Саме тому сучасний стан поліетнічного соціуму доцільно аналізувати на декількох рівнях – локальному, субнаціональному (на рівні регіонів, територіальних автономій), національному (на рівні держав). Останнім

часом популярності набувають дослідження понаддержавних поліетнічних соціумів – супранаціональних (на рівні міжнародних об'єднань) та глобальних (на рівні міжнародних урядових організацій).

Як зазначають автори колективної монографії: «Соціум - спільнота людей, які сумісно проживають на будь-якій території і які входять у взаємні контакти частіше, ніж з іншими сусідами; соціальна система, суспільство», що визначається простором: 1) етнічним – на якому розміщена та чи інша етнічна спільнота (етнічна група, етнікос, етнос); 2) етнічно маркованим соціальним простором, у якому існують різні групи з різноманітними етнічними характеристиками що впливають на соціальні відносини; 3) етнокультурним (етномовним) середовищем, що представляє собою сферу взаємодії культур різних етносів, які проживають у межах одного етнополітичного організму; 4) етнолінгвістичним (етномовним), що визначається соціумом, у якому існують різні мови, носіями яких є вихідці з різних етнічних спільнот; 5) етнорелігійним, що характеризує соціум, у якому існують різні релігії, пов'язані з тими чи іншими етнічними спільнотами. Детермінантою поліетнічного соціуму є також мультикультуралізм як відображення існування у суспільстві різних культур впродовж певного темпорального часу історії. Вікіпедія визначає мультикультуралізм як явище суспільного життя, яке полягає в співіснуванні у рамках одного суспільства багатьох культур. Також цим словом називають філософський світогляд і філософську теорію, які стверджують, що наявність у суспільстві багатьох культур — це природний стан суспільного життя і до нього треба ставитись відповідно. З точки зору мультикультуралізму крайністю і відхиленням від норми є намагання утвердити у суспільному житті одну єдину «загальноприйнятую» культуру, що часто буває у суспільствах тоталітарного типу [13]. В основі формування єдиного полікультурного суспільства, у якому проживають мільйони людей різних національностей, формуються культурні архетипи культурної поляризації, культурної асиміляції, культурної ізоляції, культурної гібридизації, в контексті яких людина повинна адаптуватися до умов глобалізованого світу.

Слід зауважити, що однією з основ розвитку поліетнічного соціуму науковці вважають формування певної мегакультури, яка розвивається в контексті великих культурних ареалів на основі загальних ціннісних орієнтирів. Вона визначається надособистісним характером, об'єднує різні, але подібні за загальними параметрами етнонаціональні культури. Якщо виходити з наведених вище характеристик поліетнічного соціуму, то ознаками мегакультури можуть бути мовна спільність культур, що обумовлює близькість багатьох інших сторін культурного життя, спільність природних умов, а також релігійна спільність. На підтримку ідеї формування мегакультури, як ознаки поліетнічного соціуму виступав Жан Бодрійяр, який увів у популярний обіг такі концепції, як

«симулякр» і «гіперреальність» [14]. На його думку у другій половині ХХ ст. культура перестала бути прив'язаною до певного місця, але одночасно розпалася на культури окремих спільностей, свого роду культурні діаспори, які відрізняються за смаками, звичками й віруваннями, у яких відбувається поширення комерціалізації, іронії, гри, переструктурування всього формату домінуючої елітарної культури, яка детермінована плюралістичною сферою виявлення інтересів у напрямі - від культурного імперіалізму до культурного плюралізму - як на локальному, так і на глобальному рівнях [15].

Аналіз проблем полікультурного суспільства дає можливість проаналізувати проблеми, суперечності міжнаціональних відносин в умовах глобалізованого світу. Слід зауважити, що Хосе Ортега-і-Гассет, аналізуючи трансформації свідомості основної маси населення в «епоху перемін», звернув увагу на той факт, що всередині самого життя формуються об'єктивні структури і взаємозв'язки, за допомогою яких здійснюється саморефлексія життя в історії [16]. Ентоні Гідденс у своїй «Теорії структурації» підтримував й розвивав цю позицію, завважуючи, що корисним для осягнення соціуму та його сегментів є дискурс рефлексивності, заснованої на моніторингу дії, присутньої у самих соціальних суб'єктів і очікуваної ними від інших. Моніторинг рефлексії дії залежить від раціоналізації, що розуміється тут швидше як процес, ніж стан, і є внутрішньою, властивою агентам здатністю. Онтологія буття в часі і в просторі, що конститує соціальні практики, на думку Е. Гідденса і є основою концепції структурації, яка виходить з тимчасовості і, таким чином, в якомусь сенсі з історії [17].

Таким чином, формуючи своє бачення сутності соціально-філософського дискурсу поліетнічного соціуму, ми розуміємо важливість для розв'язання завдань дисертаційного дослідження врахування результатів саме такого моніторингу діяльності соціальних суб'єктів (акторів), яку слід розглядати як поєднання різного роду соціальних практик, у тому числі – практик соціально-комунікативних. Нагадаємо, що саме соціальна дія в поліетнічному соціумі представляє собою таку одиницю соціальної реальності, яка виступає її констатуючим і вихідним елементом. Поняття соціальної дії введено М.Вебером [18], виходячи з того, що безпосередньо з діючим індивідом (індивідами) пов'язують суб'єктивний смисл, а соціальність співвідноситься з діями інших людей і орієнтується на них. Між дією як такою та її результатом допускається існування внутрішнього зв'язку, що визначається як ментальний стан, пропозиціональні установки (мотиви) і як соціальна перспектива (норми), що співвідносяться з детермінантами дії. Отже, узагальнюючи, слід визначитись з критеріями аналізу й оцінки соціальності поліетнічного соціуму. Причому у цьому сегменті доказу вірності обраного шляху, ми будемо спиратися на аргументи, висунуті Ж. Бодрійяром та іншими послідовниками постмодерністської філософії, інтеракціонізму, теорії комунікативної дії, соціальної феноменології

Максименюк М.Ю., 2012

тощо [19] згідно з якими соціальність поліетнічного соціуму – це пакетне поняття, простір адекватних інтерпретацій якого, по-перше, співвідноситься за об'ємом із змістовною і функціональною завантаженістю понять «історія», «культура», «ментальність», які також є детермінантами соціуму; по-друге, належить до предметності класичного і посткласичного розуміння даного поняття; нарешті, по-третє, відображає взаємозумовленість індивідуального буття людей, з однієї сторони, і надіндивідуальних структур соціальної статистики і соціальної динаміки, - з іншої. Єдність фрагментованих одиниць їх існування конститує, з цієї позиції амбівалентність соціально-гуманітарного пізнання поліетнічного соціуму. І останнє, що видається вкрай важливим для дійсного дисертаційного дослідження, це те, що у межах останнього розрізняється пізнання соціального поліетнічного соціуму, а саме аналіз суспільних структур та закономірностей різної міри спільності, тобто опосередковано-суспільного буття, а також гуманітарне пізнання, тобто конкретно-індивідуальний опис феноменів соціального життя. Натомість у класичному соціально-філософському опрацюванні соціальність поліетнічного соціуму виступає у якості структури зовнішньої для індивідів, яка потребує їх адаптації та ідентичності. До речі, ця структура протистоїть їм, оскільки побудована на колективістському принципі. «Історія людства перетворюється у глобальну єдину історію; те, що відбувається в житті окремих країн, резонує людство у всіх його основних вимірах, стає інтегральним цілим, зберігаючи при цьому культурну різноманітність». Нарешті, соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму пов'язаний з розвитком етнічних процесів, у результаті яких відбуваються зміни етнічної самосвідомості, процеси, що обумовлюють зміни характеристик етносу як цілого.

Висновки

Але перед тим, як перейти безпосередньо до аналізу цих процесів, ми спробуємо підбити попередні підсумки. Отже, як виходить із аналізу літературних джерел, саме соціально-філософський дискурс слід вважати найбільш перспективним шляхом наукового опрацювання проблеми функціонування поліетнічного соціуму, сегментом якого є сучасна Україна. Справа у тому, що окремо взяті галузі суспільствознавства та теорії, які формувалися та розвиваються в межах кожної з них, не дають узагальненого уявлення щодо такого складного, багаторівневого та динамічно змінюючогося феномену, яким, як нами встановлено, і є поліетнічний соціум. Хоча політологія, соціологія, соціальна психологія, кожна в межах свого предметного поля, представляють цінну методологічну, методичну й фактуальну основу дослідження цього феномену, однак не можуть претендувати на необхідний рівень узагальненості. Натомість, такий необхідний рівень здатен забезпечити саме соціально-філософський дискурс як універсальна форма розумової

стратегії, яка передбачає послідовний аналіз різних варіантів вирішення наукового завдання.

Перспективи подальших наукових досліджень

- аналіз наукових підходів щодо етнонаціональний та регіональних конфліктів в епоху глобалізації.

Список літератури

1. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Дискурс>
2. Електронний ресурс. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Дискурсивне_мислення.
3. <http://lib.ru/CULTURE/FUKO/weshi.txt>.
4. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с нем. — М.: Издательство «Весь Мир», 2003. — С. 310.
5. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор — академик РАН Г.В. Осипов. — М.: Издательская группа ИНФРА•М — НОРМА, 1998. — С. 336-337.
6. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с нем. — М.: Издательство «Весь Мир», 2003. — С. 310.
7. Кириллов П. Е. Дискурс М. Фуко как методология анализа современных социальных институтов и процессов. — Автореферат дис. канд. филос. наук, М.: 2006. — 19 с.
8. Фуко М. Слова и вещи. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://lib.ru/CULTURE/FUKO/weshi.txt>.
9. Учебный социологический словарь с английскими и испанскими эквивалентами. Изд. 4-е, доп. И переработ. / Под ред. С.А. Кравченко. — М.: «Экзамен», 2001. — С. 385-386.
9. Ван Дейк Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://philologos.narod.ru/ling/dijk.htm>.
10. Гидденс, Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. — М.: Весь мир, 2004. — 120 с.
11. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Т.Парсонс // Американская социологическая мысль.- М.- 1996.- С.494-526.// Электронний ресурс. Режим доступу: http://sociology.extrim.ru/t_p_2.htm.
12. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Мультикультуралізм>.
13. Електронний ресурс. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Жан_Бодрийяр.
14. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція. — К.: Основи, 2004. — 230 с.
15. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. — М.: Наука, 1991. — 408 с.
16. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации.- 2-е изд. - М.: Академический Проект, 2005. - 528 с.

17. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Западноевропейская социология XIX – начала XX веков. – М. : Наука, 1996. – С. 455-491.

18. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.niv.ru/doc/philosophy/encyclopedia-post-modern/457.htm>.

19. Ядов В.А. Стратегия исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, 1999. – С. 43-48.

Надійшла до редакції 09.04.2012р.

М.Ю.МАКСИМЕНЮК

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО, ПОЛИКУЛЬТУРНОГО И ПОЛИКОНФЕССИОНАЛЬНОГО СОЦИУМА

В статье дается анализ сущности полиэтнического социума, который характеризуется полиэтничностью, поликультурностью, поликонфессиональностью, что рождает его конфликтный характер и способствует разворачиванию этнонациональных конфликтов; полиэтничный социум рассматривается как сложный, многомерный феномен, универсальная форма организации социального пространства; обосновываются специфические факторы и условия функционирования этнонациональных и региональных групп в полиэтническом социуме и формирования отношений между ними, которые порождают этнонациональные конфликты.

Ключевые слова: этнонациональные отношения, региональные отношения, полиэтничный социум, поликонфессиональный социум, этнонациональные конфликты, дискурс полиэтнического социума

M.MAKSIMENYUK

Zaporozhye state engineering academy, Zaporozhye

ETHNONATIONAL AND REGIONAL RELATIONS AS FACTOR OF POLIETHNICAL, POLICULTURAL AND POLICONFESSIOAL SOCIAL ORGANISM DEVELOPMENT

The analysis of context of poliethnical social organism which is characterized by poliethnical, policultural, policultural factors which cause its conflict character and helps ethnonational conflicts starting is given in the article; poliethnical social organism is analyzed as complicated, multiform phenomenon, universal form of social field organization; special factors and conditions of functioning of ethnonational and regional groups in poliethnical social organism and creation relations between them, which form ethnonational conflicts are explained.

Key words: ethnonational relations, regional relations, poliethnical social organism, policonfessional social organism, ethnonational conflicts, poliethnical social organism discourse.